

לי כהנר, ניקולא יוזגוף-אורבך וארנון סופר. **החרדים בישראל: מרחב, חברה, קהילה**. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה. 2012. 160 עמודים

רבקה נריה-בן שחר*

סקירה זו נכתבת ימים אחדים לאחר הפגנת החרדים בירושלים נגד הגיוס לצבא, בחודש מרץ 2014. השאלה מי ירוויח מהפגנת כוח זו – מפלגת "יש עתיד" בהנהגת יאיר לפיד, מנהיגי החרדים או שמא שני הצדדים גם יחד – תוכרע בשנים הבאות. אולם התגייסות ההמונים להפגנה זו, כמו לאלו שלפניה, מבהירה שהחברה החרדית אינה עוד מיעוט קטן, שולי ושקט הזקוק להגנה ולשמירה אלא קבוצה הולכת וגדלה בחברה הישראלית, שלאורחותיה יש השלכות מרחיקות לכת על המבנה הפוליטי-חברתי של מדינת ישראל.

הקהילה החרדית גדלה פי 26 מאז קום המדינה. הקבוצה שמנתה אז כ-30,000 נפש מונה כיום כ-800,000 (פרידמן ואחרים, 2011). גידול מספרי וחברתי זה הוא אחד הגורמים שהובילו לפריחה במחקר בנושא החברה החרדית מאז תחילת שנות התשעים של המאה ה-20. קבוצות מחקר מתכנסות במכונים שונים, עבודות מוסמך ודוקטור נכתבות, ומגוון מאמרים וספרים רואים אור (לרשימה ביבליוגרפית ראו קפלן, 2007). אולם נראה כי הידע הנצבר בנושא זה נשמר בתוכני המרחב האקדמי, ובמיוחד בקרב מיליה של חוקרים בתחום. הספר **החרדים בישראל: מרחב, חברה, קהילה** מבקש להנגיש את המידע הקיים. כפי שנכתב בהקדמה לספר, הוא אינו מתיימר להציג מחקר חדשני על החברה החרדית, אלא להציע סקירה כללית ותמונה רחבה לקורא המשכיל. הצהרת כוונות זו מלמדת כי אין לחפש בספר תזה מרכזית או השערות מחקר שיאוששו או יופרכו, אלא סקירה מסודרת של הידע והמחקר הקיימים. פרקי הספר מתארים, בין השאר, את ההיסטוריה של החברה החרדית על זרמיה השונים, משרטטים את קווי המתאר של מערכת החינוך החרדית ואגב כך בוחנים היבטים דמוגרפיים חשובים, ומתארים היבטים פוליטיים וחברתיים באופן נהיר וברור. בפרפרזה על האמרה המפורסמת "תמונה אחת שווה אלף מילים", על ספר זה אפשר לומר כי מפה אחת (או גרף אחד) שווה יותר מאלף מילים. הכותבים השקיעו מאמצים גדולים באינפוגרפיקה ובעיבוד נתונים שנאספו מגופים רשמיים כגון הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל, ואף באיסופם ובהצגתם של נתונים ממחקרים גיאוגרפיים שערכה כהנר (2009). באמצעות מראה עיניים הם מצליחים להסביר עובדות, מהלכים ושינויים שאלפי מילים מתקשות לתאר. כך למשל הסבירה לי סוף סוף המפה בעמוד 121 מדוע בת דודתי החרדית, המתגוררת בקהילת ה"חזון איש" בזיכרון יעקב, מעדיפה לספק את הצרכים הכלכליים והרפואיים של משפחתה בבני ברק הרחוקה ולא בחיפה הסמוכה. המפות המופיעות בפרק זה משרטטות את מערכת היחסים בין כלכלה לגיאוגרפיה ומתארות בבהירות סוגיות נידות ותחבורה. אפשר ללמוד מהן לא רק על אזורי המגורים המועדפים על הקבוצות החרדיות השונות, אלא גם על הניסיון ליצור מערכת נידות שתחבר בין אזורים אלו ותהיה ציבורית וגם מגורית. הנתונים מאפשרים גם לקוראים שאינם מתמצאים בתחום להבין היבטים שונים של דפוסי התחבורה של החברה החרדית, מעבר לסוגיית הדרת הנשים המתפרסמת חדשות לבקרים בתקשורת ההמונים.

* המחלקה לתקשורת, המכללה האקדמית ספיר

מפת "פריסת תתי הקהילות החרדיות במרכז הארץ ע"פ כהנר, 2009" (עמ' 62) מלמדת לא רק על העדפות המגורים של החרדים, אלא על המורכבות הפוליטית-חברתית של הערים החרדיות החדשות כגון ביתר ואלעד. הראייה הגיאוגרפית והמפות מאירות העיניים מלמדות שוב ושוב על חשיבות המחקר האינטרדיסציפלינרי. הפרק העוסק במערכת החינוך החרדית אינו מסתפק רק בטבלאות מספריות ותקציביות, אלא מלמד על היותה של ירושלים מרכז חינוכי שהוא אבן שואבת לתלמידים מכל חלקי הארץ ומכל העולם (עמ' 102). הפרק העוסק בתיירות ובנופש מתאר, בין שאר נושאים, קבוצות חרדיות שכונו בעבר "חרדים חדשים" (שלג, 2000) ונראה שהיום הן הולכות וגדלות. מדובר באנשים המעוניינים להישאר חלק מהחברה החרדית ובה בעת להשתלב בחיים הכלכליים והחברתיים במדינת ישראל. מעמד הביניים החרדי הגדל זקוק למרכזי קניות (אלאור ונריה, 2003) וגם לבתי מלון המספקים חופשות המותאמות לחרדים בהיבטים של אוכל בהכשר מהודר, רחצה נפרדת בבריכות ועוד. הפרק על המרחב הווירטואלי החרדי מתאר קהילה שהצליחה להילחם בטכנולוגיה מרכזית אחת – בטלוויזיה – אך בכל הקשור לאינטרנט היא "סגרה את האורווה אחרי שהסוסים ברחו": פסקי ההלכה, האתרים הסגורים, איומי הרבנים ועצרות ההמונים לא הצליחו לעצור את התפשטות האינטרנט בחברה החרדית. חרדים רבים אמנם משתמשים בטלפונים כשרים ובטכנולוגיות חסימה ברשת; אולם לרבים יש גם טלפון חכם שאינו כשר וידע בסיסי בהסרת החסימות הטכנולוגיות, ובפועל אלה מאפשרים להם לגלוש ללא חסימות.

תיאור המרחב הווירטואלי מלמד על מה שחסר בספר. האינטרנט הוא חלק מטכנולוגיות התקשורת של העולם המודרני, אך הוא אינו הטכנולוגיה הבלעדית. חסרה התייחסות סדורה לאמצעי התקשורת הפופולריים בקרב החרדים ולהקשרים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים של אמצעים אלו. למשל, החברה החרדית היא קבוצת האוכלוסייה היחידה בישראל שעבורה נוסדים עיתונים מודפסים חדשות לבקרים, בעת שעיתונות הדפוס בעולם הולכת ודועכת. מדובר בחברה שכל אנשיה קוראים בקפדנות מגוון של עיתונים, ובכך הם גם מביעים הזדהות עם הזרמים החרדיים השונים (נריה-בן שחר, 2008). גם הפשקווילים התלויים ברחובה של עיר ממשיכים לשמש כלי תקשורת חשוב ומשמעותי (פרידמן, 2005). רבים אף מאזינים לדרשות המשלבות בין אקטואליה עכשווית לטקסטים דתיים קדומים באמצעות קלטות, דיסקים והתקנים ניידים (קפלן, 2007). הספר משתלב במגמות רלוונטיות לחברה החרדית, הן במציאות הישראלית והן במחקר. אם בעבר ניסתה החברה החרדית להגביה את חומותיה מפחד הסחף (פרידמן, 1991), היום היא בוחנת את צעדיה מתוך הבנה שעליה להשתלב בחברה הישראלית. המחקר על החרדים עסק בתחילה באינטנסיביות בהיבטים פנימיים של חברה זו, אולם ניתן לראות כי מאז תחילת המילניום השלישי מתמקד המחקר במערכות היחסים בין החברה החרדית ובין החברה הישראלית הסובבת אותה (למשל סיון וקפלן, 2003). מה יעלה בגורלם של מאות אלפי המפגינים שנראו ברחובות ירושלים במרץ 2014? באיזו מגמה יבחרו? האם ינסו להשתלב מבלי להיטמע בחברה הישראלית, או שמא הפחד מהסחף יחזק את חברת הלומדים? נראה שעל שאלות אלו רק הזמן יוכל להשיב.

מקורות

אלאור, ת' ונריה, ע' (2003). "המשוטט החרדי": צריכת זמן ומרחב בקרב האוכלוסייה החרדית בירושלים. בתוך ע' סיון וק' קפלן (עורכים), *חרדים ישראלים: השתלבות בלא טמיעה?* (עמ' 171–195). תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים.

כהנר, ל' (2009). *התפתחות המבנה המרחבי וההיררכי של האוכלוסייה החרדית בישראל*. חיבור

- לשם קבלת התואר דוקטור. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- נריה-בן שחר, ר' (2008). הנשים החרדיות ותקשורת ההמונים בישראל: דפוסי חשיפה ואופני קריאה. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.
- סיון, ע' וקפלן, ק' (עורכים) (2003). חרדים ישראלים: השתלבות בלא טמיעה? תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים.
- פרידמן, י', שאול-מנע, נ', פוגל, נ', רומנוב, ד', עמדי, ד', פלדמן, מ' ואחרים (2011). שיטות מדידה ואמידת גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- פרידמן, מ' (1991). החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- (2005). פשקווילים ומודעות קיר בחברה החרדית. בתוך ג' דולב (עורכת), פשקווילים: מודעות קיר וכרזות פולמוס ברחוב החרדי (עמ' 8-37). ירושלים: יד יצחק בן-צבי ומוזיאון ארץ-ישראל, תל אביב.
- קפלן, ק' (2007). בסוד השיח החרדי. ירושלים: מרכז זלמן שזר.
- שלג, י' (2000). הדתיים החדשים: מבט עכשווי על החברה הדתית בישראל. ירושלים: כתר.